

Streszczenie rozprawy doktorskiej

Autorka: Maria Kazimiera Staniszevska

Tytuł: *Sztuka sakralna starostwa i komitatu spiskiego w epoce nowożytnej oraz jej charakterystyka, odbiór i dyskusja o jej tożsamości w wiekach późniejszych*

Promotor: prof. dr hab. Piotr Krasny

Data sporządzenia streszczenia: 28.05.2023

Przedmiotem mojej rozprawy doktorskiej jest nowożytne dziedzictwo Spisza oraz późniejsze narracje mu poświęcone, tak historyczno-artystyczne, jak popularnonaukowe. Ten wielokulturowy graniczny region stanowiący historyczne pogranicze Rzeczypospolitej i Królestwa Węgierskiego był terenem ożywionych kontaktów gospodarczych i artystycznych fundatorów i twórców z wielu obszarów, nie tylko Środkowej, Europy. Ta sieć różnorodnych zależności spowodowała, że przez stulecia Spisz i jego kultura artystyczna stawały się obiektem zainteresowania – także politycznego i naukowego – różnych państw. W analizie obu tych zagadnień szczególną rolę odegrała kategoria tożsamości, zwłaszcza w pojęciu Ernesta Galliego della Loggia, według którego stanowi ona wypadkową położenia geograficznego, wielowiekowych przemian politycznych, religijnych, kulturowych i relacji między poszczególnymi regionami, pozostającą nierzadko w wyraźnej kontrze do idei nowoczesnego państwa.

W przypadku poniższej pracy tożsamość była rozpatrywana jest dwutorowo: zarówno przy próbach odtworzenia historycznych sposobów jej wyrażania poprzez sztukę, jak i w odniesieniu do charakterystyki świadectw późniejszego (głównie dziewiętnasto- i dwudziestowiecznego) odbioru lokalnego dziedzictwa artystycznego.

We wstępnym rozdziale pracy zasygnalizowana została długa tradycja badań nad działalnością artystyczną w jej szerokim kontekście kulturowym, społecznym czy politycznym, a także określone zostały podstawowe ramy chronologiczne i terytorialne przeglądu omawianej w rozprawie problematyki. *Wprowadzenie* poświęcone zostało następnie politycznym, religijnym i gospodarczym uwarunkowaniom działalności artystycznej w regionie, zarysowany został w tej części również kontekst późniejszej recepcji dzieł sztuki. W jednym z podrozdziałów omówiono też zwięźle stan dotychczasowych badań.

Kolejną, najobszerniejszą część pracy poświęcono *Charakterystyce sztuki sakralnej na Spiszu*. Została ona omówiona na podstawie analizy fundacji artystycznych grup, które miały największy wpływ na lokalne dziedzictwo artystyczne i krajobraz sztuki regionu. Pierwszą byli

spiscy protestanci, którzy w ciągu XVI stulecia przejęli większość świątyń, nierzadko dostosowując ich wyposażenie i wystrój do nowych potrzeb. W kolejnych rozdziałach zostało wykazane, że sztuka luteranów rozwijała się również w dobie kontrreformacji, kiedy wolność kultu była ograniczona do ściśle wytyczonych obszarów: tzw. miejsc artykulacyjnych w komitacie oraz oratoriów na terenie starostwa. Kolejny rozdział tej części poświęcony został działalności artystycznej zakonów, stanowiącej odpowiedź władz kościelnych, węgierskich żupanów i polskich starostów na lokalny rozwój reformacji. Liczne fundacje jezuitów, pijarów i innych zgromadzeń, nierzadko ściśle powiązanych z polityczną władzą regionu niosły ze sobą nieraz bardzo wyrazisty, skoncentrowany na kwestii tożsamości komunikat. Skupienie na sztuce powstałej w kręgu zakonów uzasadnione jest jej długotrwałym i intensywnym oddziaływaniem na najbardziej nawet peryferyjne części regionu. Poza działalnością fundacyjną tych dwóch grup omówiona została również dotychczas nie podnoszona zbyt często działalność artystyczna związana ze spiskimi unitami.

Specyfika nowożytnej sztuki spiskiej (artystyczne znaki tożsamości) poświęcone zostały szeregowi nowożytnych zjawisk artystycznych, w których kwestie tożsamości, jej poszukiwania, wyrażania i wynalezienia odgrywać mogły kluczową rolę. Jako takie zostały omówione liczne na Spiszu przypadki adaptacji dzieł średniowiecznych do nowożytnych ołtarzy. Następnie ukazana została specyfika lokalnego kultu świętych polskich i węgierskich, nie zawsze pokrywająca się z granicami państw. Kolejną grupę możliwych „znaków tożsamości” tworzą pomniki maryjne w formie kolumn, ufundowane przez starostę Teodora Konstantego Lubomirskiego w zdominowanych przez protestantów miastach zastawu spiskiego, mogące również podkreślać osobiste związki fundatora z kulturą monarchii habsburskiej. W zakończeniu rozdziału poruszona została też kwestia oprawy artystycznej uroczystości uświetniających przejęcie władzy nad starostwem spiskim przez Królestwo Węgierskie.

W części trzeciej, noszącej tytuł *Późniejszy odbiór sztuki nowożytnej starostwa i komitatu spiskiego*, po krótkim omówieniu wybranych realizacji konserwatorskich na obszarze Spisza szczególna uwaga została zwrócona na zjawiska obecne w historyczno-artystycznym i popularnonaukowym piśmiennictwie o tym obszarze, pochodzącym głównie z końca XIX i pierwszej połowy XX wieku. Z wykorzystaniem modelu interpretacyjnego zaproponowanego przez słowackiego historyka sztuki Jana Bakoša do analizy historiografii artystycznej Środkowej Europy, przedyskutowane zostały różnorodne, często wzajemnie sprzeczne sposoby definiowania Spisza jako regionu artystycznego w tradycji badań polskich, węgierskich, słowackich i niemieckich. Próby konstruowania takiego obszaru były nierozzerwalnie związane

ze złożoną historią tego obszaru i nierzadko aktualną sytuacją polityczną. W dalszej części rozdziału przeanalizowane zostały również narracje towarzyszące odbiorowi lokalnej sztuki renesansowej, głównie dopatrujące się w niej potencjalnie „rodzimych” bądź „narodowych” cech. Następnie przedyskutowane zostało postrzeganie twórczości barokowej na Spiszu, oscylujące między ostrą krytyką tego stylu a włączeniem jego przykładów do najcenniejszych zabytków regionu. Analizy tekstów o powstałych w XVI, XVII i XVIII w. zabytkach regionu wskazały, że poza charakterystycznym dla początków historii sztuki przywiązaniem do koncepcji stylów historycznych i ich wartościowania, z narracjami tymi „splicione” bywały pewne specyficzne, typowe dla historiografii artystycznej regionu elementy. Na zakończenie rozdziału przedstawione zostały narracje łączące wybrane spiskie dzieła nowożytnie z kulturą ludową, co również nie było na ogół neutralnym działaniem.

W *Zakończeniu* przedstawione zostało, jak w badaniach nad kulturą dawną szczególnie takich regionów jak Spisz ważna z jednej strony jest historyczna krytyka dotychczasowego stanu badań, z drugiej zaś znalezienie uwzględniających historyczne warunki sposobów mówienia o nierzadko archiwalnie potwierdzonych tożsamościach miejscowej ludności i jej kultury artystycznej.

Piotr Kieny

Anna Kamieńska Nowakowska

Ph.D. thesis summary

Author: Maria Kazimiera Staniszevska

Title: *Sztuka sakralna starostwa i komitatu spiskiego w epoce nowożytnej oraz jej charakterystyka, odbiór i dyskusja o jej tożsamości w wiekach późniejszych*

[*The Early Modern sacred art of the Scepusian capitaneatus and comitatus – its characteristic, perception and the discussion on its identity in the following centuries*]

Ph.D. thesis supervisor: prof. dr hab. Piotr Krasny

Date of the summary: 28.05.2023

The subject of my thesis is the Early Modern artistic heritage of Scepusium (Spisz, Spiš, Szepes, Zips) and later narratives on this issue, both art-historical and popular scientific. This multicultural region functioned as the historical border between the Commonwealth and Kingdom of Hungary, and had been the place of lively economic and artistic exchange between the founders and artists from various regions, even outside Central Europe. As a result of this network of various dependencies through the ages, Scepusium has become the object of interest for many states, interests not only political but also scientific. The category of identity has been crucial in the analysis of these two fields of interest, especially when seen as – in terms of Ernest Galli della Loggia – resultant of geographical location, long-term political, religious and cultural changes, relations between various regions, often in contrast to the idea of modern state.

In case of my thesis the identity has been researched in two ways: by attempting to understand the way it was expressed in art and through the analysis of the later (mostly 19th and 20th century) reception of the artistic heritage of the region.

Introductory chapter presents in its first part the rich tradition of art-historical research focused on vast cultural, social and political context of art. It defines the basic geographical and chronological frame of issues discussed in it. The second part of the *Introduction* was devoted to the political, religious and economic background of the art of this region. The context of the later reception of the artworks was also described. The state of art was discussed in the concise way in one of subsections.

The following, largest part of the thesis is devoted to the *Characteristic of sacred art in Spiš*. This subject has been discussed on the basis of the analysis of artistic commissions by the groups that had the greatest impact on the local artistic heritage and art landscape of the

complex history of this area and frequently were connected to its current political situation. The subsequent part of the chapter presents the analysis of the narratives connected with the perception of local Renaissance art, focused on the search of its 'vernacular' or 'national' qualities. Next part of the chapter discusses the reception of Baroque art in Spiš, situated between sharp criticism of the style and praise, manifested by including examples of Baroque objects among the most valuable monuments of the region. The analysis of the texts written on 16th-, 17th- and 18th local monuments points out that besides the attachment to the concept of historic styles and their differentiated valuation, typical for early art historiography, these narratives were often 'integrated' with some elements specific for the artistic historiography of the region. The final subsection of the chapter focuses on the texts that perceived selected Early Modern Scepusian artworks as a part of folk culture, which usually was not an neutral decision.

The *Conclusion* there argues that in the research on Early Modern culture (especially of such regions like Spiš) the historical critique of hitherto state of art is on one hand necessary, but on the other one must find the historically appropriate way of speaking about (frequently archival confirmed) identities of local population and its art.

Maria Hlaváčková